

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

О. О. Роготченко, заслужений діяч мистецтв України,
кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник
(голова редколегії);

В. Д. Сидоренко, віце-президент НАМ України,
академік НАМ України, народний художник України,
кандидат мистецтвознавства, професор;

Л. А. Дрофань, кандидат філологічних наук,
провідний науковий співробітник;

І. Б. Зубавіна, член-кореспондент НАМ України,
доктор мистецтвознавства, професор;

М. О. Криволапов, академік НАМ

України, заслужений діяч мистецтв України,
доктор мистецтвознавства, професор;

І. Б. Савчук, кандидат мистецтвознавства, старший науковий
співробітник, заступник директора з наукової роботи
ІПСМ НАМ України;

О. К. Федорук, академік НАМ України, заслужений діяч мистецтв
України, доктор мистецтвознавства, професор;

І. М. Хасанова, молодший науковий співробітник відділу естетики
ІПСМ НАМ України;

А. О. Чібалашвілі, кандидат мистецтвознавства,
учений секретар ІПСМ НАМ України;

М. І. Яковлев, доктор технічних наук, професор, академік
НАМ України, перший віце-президент НАМ України

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

МІСТ

мистецтво історія сучасність теорія

Збірник наукових праць

Видається з 2003 року

Випуск чотирнадцятий

Київ — ФЕНІКС — 2018

УДК 7.036(477)«19»
М65

Друкується за рішенням Вченої ради ІПСМ НАМ України
№ 10 від 20.11.2018 року

М65 **МІСТ : Мистецтво, історія, сучасність, теорія** : зб. наук. праць / Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України ; редкол. : О. О. Роготченко (голова редкол.), В. Д. Сидоренко, Л. А. Дрофань та ін. Київ: Фенікс, 2018. Вип. 14. 288 с. : іл.

ISSN 2309-7752

Збірник мистецтвознавчих студій «МІСТ», започаткований Інститутом проблем сучасного мистецтва НАМ України, є унікальним фаховим виданням, що охоплює практично усі сфери мистецького життя країни. «МІСТ» є виданням, що об'єднує фахівців усієї країни, надаючи можливість оприлюднення власного індивідуального бачення мистецьких проблем.

Видання розраховане на мистецтвознавців, культурологів, художників, а також на широкий загал небайдужих до мистецтва шанувальників.

УДК 7.036(477)«19»

ISSN 2309-7752

© Автори статей, 2018
© ІПСМ НАМ України, 2018

Ольга ШКОЛЬНА

*доктор мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри образотворчого мистецтва
Київського університету імені Бориса Грінченка*

СКУЛЬПТУРА КИЄВО-МЕЖИГІРСЬКОЇ ФАЯНСОВОЇ ФАБРИКИ В СВІТЛІ АРХІВНИХ ДАНИХ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В українській тонкій кераміці розвиток групи скульптури припадає на досить пізній період по відношенню до відомих мануфактур Європи період. Перші спроби виготовлення пластики нам відомі за творами Києво-Межигірської фаянсової фабрики та Волокитинського фарфорового заводу. Дані про серійне виготовлення скульптури на КМФФ від кінця 1820-х рр. останнім часом були спростовані. Пластичні вироби Фарфорового заводу А. Міклашевського датуються 1840-ми – 1850-ми роками. Останнім часом вдалося верифікувати інформацію і про період продукування скульптури на КММФ. Як вдалося встановити за архівними джерелами, він припадає на 1850-ті рр., після чого скульптура в українському «білому золоті» не розвивалася майже 70 років. Дана розвідка покликана уточнити хронологію подій з фабрикації скульптури на КМФФ, розглянути походження окремих виробів означеної групи, доповнити коло відомих першоджерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Власне оприлюднення номінацій скульптури Межигір'я відбулося на с. 14 каталогу «Виставка фаянсових та порцелянових виробів Києво-Межигірської фабрики», виданої у Києві 1925 р. із вступною статтею (Є. Кузьміна (?)) [3]. По відношенню до скульпторів виробництва, уривчасті відомості зустрічаємо в окремих розвідках першої половини – середини ХХ століття Н. Полонської-Василенко і П. Мусієнка [15; 16].

Однією з перших серед сучасних дослідників української тонкої кераміки звернула увагу на сегмент скульптури КМФФ А. Ферчук. На с. 9 у статті «Межигірська марка» автор перелічує найбільш відомі вироби (8 позицій) даного підприємства і наводить світліни 4-х зі згаданих ста-

туеток за матеріалами збірки Національного музею історії України [196 с. 9]. А у розвідці «Історія київських тарілок» на с. 116 авторка вказує кількість бісквітних скульптурних предметів [18, с. 116].

Уточнювала датування фігур цієї ж колекції наступний зберігач даної фондової групи «декоративно-ужиткове мистецтво» О. Іванова. У публікації «Роль М. Біляшівського у формуванні колекції Межигірського фаянсу» та у статті «Межигірський експеримент» автор розглянула, крім колекції НМІУ, експонати Національного музею українського народного декоративного мистецтва (у сукупності 8 позицій) [8; 9]. Останнім часом окремих аспектів виготовлення скульптури на КМФФ торкалась О. Школьна [20], що зверталась до матеріалів ЦДАМАМУ, ЦДАВОВУ, ЦДАІАУ.

Враховуючи вищевикладене, **мета статті** полягатиме в уточненні хронології випуску скульптури малих форм Києво-Межигірської фаянсової фабрики упродовж середини ХІХ століття, розгляді її асортименту та типології.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Уважно вивчаючи першоджерела, як натурні, так і опубліковані, можна стверджувати, що хронологія випуску скульптури на КМФФ та її асортимент мають свою специфіку. Звертались до фабрикації означеного сегменту продукції на згаданому підприємстві епізодично, кілька разів. Всі документи фабрики не збереглися, за матеріалами архіву виробництва останній рік, що доступний – 1862. Надалі окремі спостереження можна провадити лише за натурними взірцями, або розвідками попередників, що ще застали очевидців подій. Зокрема, симбіозу М. Біляшівського та Є. Кузьміна, а також праці Н. Полонської-Василенко.

Так, починаючи з каталогу Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка 1925 р., на с. 14 вказано, що на виставці представлено фарфорові неполив'яні (цебто бісквітні) фігурку «Зима», (у вигляді чоловіка із довгою бородою), статуетку «Олдрідж», яка вже тоді цікавила колекціонерів, і бюст папи Пія ІХ, датовані 1852 р., а також бюст Катерини ІІ 1873 р. (Іл. 6). Крім них, згадується порцеляновий «важок» у 5 фунтів, який вважали роботою виробництва початку 1850-х рр. Окремо розглядалася й експонована скульптура малих форм у вигляді жінки, завітчаної виноградом, яка сперлася на кошик із цих само ягід. Вказаний твір фігурував як неполив'яний фаянсовий, датувався він також 1852 роком [3, с. 14]. Під згаданим «важком» малося на увазі преспап'є з скульптурно промодельованим немовлям «Дитина, що спить» (у колах колекціонерів – «Іоанн-Хреститель»). Про рельєфний портрет

П. Куліша на тарілці з «гіпюровим» краєм у даному з каталозі було зазначено, що це робота з моделі Густава Ділле [3, с. 12–14].

У праці Н. Полонської-Василенко на арк. 82 занотовано, що над скульптурою на КМФФ намагалися працювати вже у перші десятиліття праці виробництва. Дослідниця цитує за нині втраченими матеріалами ЛОЦІА (імовірно за все у роки Другої світової війни) інформацію, що вже 1816 р. на виробництві випускали лева на п'єдесталі (прес-пап'є), на 1817 р. були здійснені спроби виготовляти так звані грецькі голівки. Далі за її нотатками фігурували накладки для паперу 1830-х рр. у вигляді собаки (дога), лева та дитини, що спить (3 окремих варіанти). На думку Н. Полонської-Василенко експерименти з бісквітом розпочалися ще наприкінці 1840-х рр., коли було розроблено фігурку «Вакханки» (зі збірки київського музею авторка пригадувала зразок з відламаного рукою, а з колекції О. Гансена, що опинилася в Сумах – цілий експонат). Принагідно тут вона висловлювала думку, що прообразом міг виступити античний взірць. Цю річ, а також «Зиму» (обидві початку 1850-х рр.) науковець вважала найкращими з художньої точки зору скульптурними виробами фабрики [15, арк. 82].

З представників античної міфології авторка називала статуетки «Вулкана», «Нептуна», «Меркурія». З імператорів згадувала бюст Петра I і Катерини II. З останніх їй було відомо два – білий з київського музею та пофарбований зеленкуватою фарбою під бронзу із Сум (про нього писав Н. Онацький 1931 р.). Зважаючи на те, що існувало кілька варіантів цієї роботи, Н. Полонська-Василенко зазначала, що у київському (на момент написання праці – у ВІМ ім. Т. Шевченка або ДМУОМ – Державному музеї українського образотворчого мистецтва) їх було два різних примірники.

Крім артиста «Рубіні» (що також іменували «Олдрідж») (Л. 7), та поетів й письменників, найвідомішим серед яких є портрет «Гьоте» (Л. 1), на її думку КМФФ ще випускала бюст Жуковського, Грибоєдова, Куліша та Шевченка (щонайменше щодо двох останніх імовірно за все, малася на увазі робота над рельєфними портретами для тарілок, так званим «скульптурним», цебто пластичним декором). Окремо називався бюст папи Пія IX, образ якого був запотребований серед поляків та інших осіб католицького віросповідання [15, арк. 82].

На с. 116 в статті «Історія київських тарілок» А. Ферчук називає перелік скульптурних виробів підприємства за реєстрами КМФФ 1851–1853 рр. Зокрема, від 22 листопада 1851 р. згадує статуетку «Інвалід» та бюст Й.-В. Гьоте. У наступні два роки дослідниця зазначає про випуск «Вакханки» (цебто «Дівчини з виноградом»), «Плутона» (чомусь

він у статті названий «Плутонієм») та фігурки короля тенорів «Д.-Б. Рубіні» (відомої у колах колекціонерів як «Олдрідж» або «Кавалер»). Відсутність на скульптурах означеної групи хронограм після 1853 р. стало для А. Ферчук аргументом на користь припущення, що пізніше випуск даного сегменту продукції припинився [18, с.116]. До вказаного списку авторка додала в своїй іншій статті також «Меркурія» [19, с. 9].

Завдячуючи розвідці О. Іванової, періодизацію попередниці по відношенню до випуску скульптури КМФФ було розширено до 1851–1858 рр. Дослідниця уточнила, що так звана «Зима» за прејскурантами фабрики значилася як «Плутон». Також, крім бюста Й.-В. Гьоте (К-1882) з колекції НМІУ, музейник згадала бюсти Миколи I (помилоково названого Миколаю II) і папи Пія IX з виставки 1925 р. Авторка доповнила дані про бюст Катерини II зі збірки НМУНДМ (ФС-575), і статуетку всесвітньо відомого італійського тенора-співака Д. Рубіні (заввишки 37,5 см) в костюмі мушкетера [8, с. 36], закуплену 22.05.1924 р. у гр. Г(е)левиського (нині – НМУНДМ, ФС-577).

Джерелом звернення до цього образу могла бути модель французького скульптора Франсуа Прадіє, закуплена у 1840-х рр. на Імператорському фарфоровому заводі у Санкт-Петербурзі. Після фабрикації на ІФЗ для виготовлення експериментальних форм з бісквітної маси означена скульптура була передана на КМФФ. Фарфоровий оригінал нині зберігається в колекції Ермітажу, бісквітний півфарфоровий з Межигір'я – у збірці НМУНДМ [8, с. 36].

Ще один твір, іменованій найчастіше як «Дівчина з виноградом» (заввишки 29.5 см) [8, с. 37] за прејскурантами був О. Івановою ідентифікований з «Вакханкою» (марка – лютий 1852 р.). Остання робота, як зазначила авторка, була подарована П. П. Маліком (нині колекція НМУНДМ, ФС-579) [9, с. 132-133]. Аналогічний виріб, датований безрезем 1852 р. з колекції О. Гансена, був переданий до НМУНДМ 1946 р. зі збірки Сумського художнього музею, куди потрапив 1921 р. [8, с. 37].

З-поміж ранніх виробів КМФФ авторка пригадала також бюст Петра I, що випускався з 1851 р. (Л. 2). Примірник з НМУНДМ заввишки 20 см надійшов до колекції за книгами вступу 1954 р. Більш пізньою, 1853 р., є скульптура зі збірки НМІУ «Інвалід» (К-2635, h – 25 см). Ідея розробки моделі, прообразу якої не випускали на ІФЗ, може бути пов'язана із рисунком Рудольфа Казимировича Жуковського (1814–1886 рр.) (Л. 3) 1844 р. під назвою «Солдат – ветеран 1812 р.» [8, с. 37].

Загалом, на думку О. Іванової донині не зрозуміла доля після виставки 1925 р. бюстів папи Пія IX і Миколи I. Сукупна кількість переліку

Фото 7. Бісквітна скульптура італійського оперного співака-тенора Джованні Баттиста Рубіні, взорована на модель французького скульптора Франсуа Прадіє, закупленої у 1840-х рр. на Імператорському фарфоровому заводі у Санкт-Петербурзі. КМФФ, 1853 р. 36. НМУНДМ.

Фото 6. Бісквітне погруддя Катерини II, взороване на портрет Ф. І. Шубіна в інтерпретації Ж.-Д. Рашетта. КМФФ (?), 1853 р. 36. НМУНДМ.

Іл. 1. Фото бюсту Й.-В. Гьоте. Автором мармурової моделі є німецький скульптор Крістіан Даніель Раух. Бісквіт. КМФФ, 1851 р. 36. НМІУ.

Іл. 2. Фото скульптурного бюсту Петра I, взорованого на першовзрієць Е. Фальконе. КМФФ (?), 1852 р. 36. НМУНДМ.

Іл. 3. Фото з виставки ВІМ ім. Т. Шевченка 1925 р. Бюст Катерини II, маленький бюст Й.-В. Гьоте, скульптура «Рубіні» та бюст Жуковського. Архів НМУНДМ. (Тоді ж також експонувалася «Вакханка», що стояла в іншій вітрині).

моделей скульптури виробництва КМФФ, як вона вважає, становив 15 шт. З означеного числа на момент вивчення (2011 р.) цього сегменту продукції КМФФ до поля уваги авторки потрапило 6 скульптур зі збірки НМУНДМ і 2 – з НМІУ (разом 8 одиниць). Крім згаданих вище творів, О. Іванова навела інформацію про передачу 1992 р. від приватного колекціонера І. І. Фалтуса НМІУ скульптури «Інвалід» (за преїскурантом фабрики). Вона надійшла до збірки під ширшою назвою «Інвалід, герой Вітчизняної війни 1812 р.». Датована означена робота 1853 р. [9, с. 135].

Крім того, вказана авторка у статті «Межигірський експеримент» на с. 34 зазначила, що першими трьома моделями, які були виготовлені на КМФФ упродовж вересня – грудня 1851 р. є фігура «Інвалід» та бюсти «Папи Пія IX» і «Гьоте» [8, с. 34]. Про останній твір заввишки 12 см на с. 35 вона уточнила, що погруддя було виготовлене 1839 р. (за іншими версіями 1820, 1840 рр.), автором мармурової моделі є німецький скульптор Крістіан Даніель Раух (1777–1857 рр.). Тонкокерамічний зразок з НМІУ клеймлений хронограмою «грудень 1851 р.» [8, с. 35-36].

Фото 4. О. Берт та Ж.-Д. Рашетт. Бісквітна скульптура КМФФ «Плутон» («Зима»). КМФФ, 1852 р. Зб. Г. Браїловського, м. Київ.

Фото 5. Скульптура «Вакханка». КМФФ, 1852 р. Зб. НМУНДМ.

Також дослідниця вивчила інформацію про іконографію «Бюсту Катерини II» з колекції НМУНДМ (ФС-575) і зазначила, що цей твір заввишки 21,5 см взорований на модель російського скульптора Ф. І. Шубіна (1740–1805 рр.). Майстер Ж.-Д. Рашетт відтворив її в бісквіті у Санкт-Петербурзі на Імператорському фарфоровому заводі 1780 р. Надалі твір тиражували на КМФФ, починаючи з 1853 р. [8, с. 36].

Для уточнення викладеної вище інформації нині доступні два типи першоджерел – натурні взірці музеїв та їх обліково-каталожна документація, а також архіви фабрики, що збереглися. За першою групою до сказаного можна додати, що у НМУНДМ зберігається 6 скульптур. Зокрема, це бісквітні «Бюст Петра I» (ФС-584) і два «Бюсти Катерини II», вище описані знавцем українського промислового мистецтва Н. Полонською-Василенко, (ФС-575 та ФС-576, відповідно, 1843 р. (?) за уточненням зберігача НМУНДМ Т. Є. Сангурської, і 1853 р., один з яких помилково на виставці 1925 р. вважали датованим 1873 р.); 2 «Вакханки» (одна, з поясом, бісквітна з напівфарфору, друга, без пояса, з фаянсової маси більш жовтуватого відтінку, ФС-578 і ФС-579); бісквітна скульптура «Рубіні» (ФС-577) [12].

За матеріалами видання «Кієво-Межигірський фаянс з колекції Національного музею українського народного декоративного мистецтва» 2017 р. [10, с. 8, 22, 41], відомі зображення 5-ти творів з 6-ти цієї скульптурної групи.

Джерела їх надходження варто пов'язувати з матеріалами Справи про передачу націоналізованого музею О. Г. Гансена в м. Сумах і Києві Головному управлінню мистецтв та національної культури 1919 р. з Центрального державного архіву Вищих органів влади та управління. За ними ж підтверджуються дані Н. Полонської-Василенко, зокрема, про бюсти Грибоєдова та Жуковського (під №№544 і 545), бюст «Петра Великого» (№572) [17, арк. 51, 60зв.-66зв.], причому зазначено, що виготовлений останній по Фальконету, та окремо барельєф Петра Великого (№63) (цебто, це два окремих різних твори).

Крім них, в означеному реєстрі фігурує просто «Фігура» (№858), прес-пап'є «Дог» (№548, теракота) і «Сплячий амур» (№549, теракота в кольоровій поливі), два бісквітні бюсти Миколи I (№528 (?) і 554), фігури «Інвалід» (№517) 1854 р., виготовлена з бісквіту, дві статуетки «Вакханка» (№857 і 1058), та три статуетки «Зима» (Іл. 4), дві з яких бісквітні (№№854 і 855) і одна зазначена, як фаянсова (№504) за Рашеттом [17, арк. 51, 60зв.-66зв.].

Принагідно варто зауважити, що по факту, Жан-Домінік Рашетт (у російській транскрипції Яків Іванович Рашет), скульптор французького походження (1744–1809 рр.), викладач Берлінської академії мистецтв, академік та професор Імператорської академії мистецтв Санкт-Петербургу, відомий як автор серії фігур «Народи Російської імперії», моделей «Арабескового сервізу» та 27-сантиметрового бюсту Катерини II. Швидше за все, в описи колекції вкралася невелика неточність і малася на увазі відсилка до колективу авторів ІФЗ, де Ж.-Д. Рашетт був керівником всієї творчої частини [16].

Так, за іншими джерелами встановлено, що автором бісквітної «Зими» («Плутона») є скульптор Олександр Берт, який виконав свій проект із підписом «АБ» у масі ще наприкінці 1791 р. Оригінал скульптури 38x16,4 см зберігається у колекції Імператорського фарфорового заводу (Санкт-Петербург). Алегорія зими О. Бертом була виконана в скульптурному відділенні ІФЗ під керівництвом Ж.-Д. Рашетта [13, с. 12]. Щоправда, до українського культурного простору інформація про автора цієї роботи потрапила також у дещо перетвореному вигляді. Так, на шпальтах сторінки Г. Браїловського О. Берт був зазначений як О. Бердт, завдяки чому вкралася помилка як у його замітку, так і в статті, автори яких на нього посилалися [1].

Щодо авторства бюсту Петра I Етьєна Фальконе, цілком вірогідно, що існуючий портрет взорований на погруддя кінної статуї імператора «Мідний вершник». Робота над цим твором тривала упродовж 1766–1788 рр. і стала епохальною для всієї Російської імперії. Крім зразка колекції НМУНДМ, в інших українських музеях подібна робота не фігурує.

Крім вище зазначеного, за інвентарями фабрики відомо про вартість готової скульптури. Так, на 1 січня 1853 р. «Бюст Петра I» вартував 5 крб. (3 одиниці було в наявності), «Бюст папи Пія IX» – 4 крб. (10 одиниць), «Бюст Й.-В. Гьоте» (1 одиниця) – 1 крб. 50 коп., «Бюст імператора Миколи» – 2 крб. (3 одиниці), «Бюст Катерини II» – 2 крб. (3 одиниці), скульптура «Рубіні» – 3 крб. 50 коп. (4 одиниці), фігура «Інвалід» – 5 крб. (2 одиниці), бюсти відомих авторів (малися на увазі, вочевидь, Грибоєдов і Жуковський) – по 1 крб. (7 одиниць), статуеток «Плутон» – по 1 крб. 50 коп. (4 одиниці), «Меркурій» – по 3 крб. (1 одиниця), «Вакханка» – по 3 крб. (1 одиниця). «Інвалід» при цьому в окремих місцях іменувався «Солдатом» [11, арк. 1зв.].

Не дивлячись на гіпотетичні джерела надходження зразків, збереглися архівні документи КМФФ від 13 грудня 1851 р., за якими комісар Гавриїл Сидорович Дружинін закуповував за вказівкою директора підприємства зразки для моделей у м. Києві: «На виконання наказу Вашого Високородія, куплені мною у місті Києві нижчезазначені зразки для моделей: чорнильниця рококо із дзвоником 2 крб., бюстів: Гьоте – 1 крб. 35 коп., папи Пія IX – 1 крб. 25 коп., фігура Інвалід – 3 крб. 15 коп., Образ Спасителя у барельєфі 5 крб., свічник 1 крб. Накладки: з фігурою Козел 1 крб. 25 коп., дві собачки 7 крб., п'ять статуеток різних 8 крб., усього на суму 30 крб.» [5, арк. 255].

Враховуючи, що моделі з часом псувалися, їх необхідно було поновлювати. У цьому зв'язку цікавим є рапорт комісара Дружиніна Директору КМФФ від 20 березня 1853 р. Він писав: «За наказом Вашим Високоблагородія куплені мною у київського купця Корта для модельної майстерні статуетка Рубіна за 6 крб., фігура Меркурій 7 крб., бюсти Петра I 5 крб., і школа квітів 35-ть аркушів 7 крб., усього на суму 25 крб. сріблом» [6, арк. 23]. Далі тут само зазначалося, що означені гроші – 25 крб. – були передані прикажчику Корта Боголюбову [6, арк. 23]. Швидше за все, купець Корт налагоджував закупівлю цих моделей з Санкт-Петербургу до Києва.

Загалом, до групи скульптури КМФФ, крім окреслених виробів, можна ще приєднати групу собачок, що фігурують у реєстрах, скульптуру в рамках дзеркал, оточенні ваз тощо. Однак самостійний характер

мають саме вище окреслені твори. Щодо їх художніх особливостей слід зауважити на специфіці наявності мережаного пояса у «Вакханки», відомої за колекцією НМУНДМ. Натомість інші подібні твори можуть бути його позбавлені (або не був виготовлений початково, або втрачений) [10, с. 41].

Особливу уваги привертають бюсти членів імператорської родини цієї збірки. Зокрема, Петра I (1852 р.) і Катерини II (1853 р.). Їх тонке пластичне моделювання елементів одягу, зачіски наштовхує на думку про надзвичайно професійне, копітке, охайне й навіть філігранне виконання скульптури на КМФФ. До цієї ж групи бісквітів дотична і фігура «Рубіні», 1853 р., доби закату цього сегменту виробництва на підприємстві [10, с. 22].

Що стосується погруддя Миколи I (1825–1855 рр. на престолі), то ця форму як «Бюст Государя» почали розробляти на КМФФ, як нам вдалося встановити за реєстрами готових творів, не пізніше 1831 р. Означений бюст коштував 11 крб., вочевидь, був вдвічі більшим або складнішим від самих крупних вище перелічених робіт [4, арк. 1].

У той само рік експериментували з «Адамовою головою із кістками», монументом із барельєфом (можливо, йдеться про барельєф Петра I, що згадувався у збірці О. Гансена), монументом із фігурами, фігурою із п'єдесталом, накладками для паперів у вигляді «Лева» та «Сфінкса» (щ, складався) і розпочали випуск фігур «Венери», яка зустрічалася в преїскурантах фабрики впритул до 1850-х рр. [7, арк. 62, 65зв.]. Під «Венерою» швидше за все не могла розумітися оголена «Вакханка», оскільки у 1850-ті рр. обидві скульптури вказувалися в одному преїскуранті поруч. Відповідно, ця робота, як і «Вулкан», згаданий Н. Полонською-Василенко, на рівних із розшуком бюстів папи Пія IX і Миколи I все ще лишаються недосяжною для повноцінного вивчення.

З-поміж відомих скульптур фабрики, що потрапили до колекції Оскара Гансена, 1 «Бюст Жуковського» (Ф-29), 1 «Бюст Петра I» (Ф-208), 1 «Плутон» («Зима», Ф-22, копія з оригінала Ж.-Д. Рашетта) та 1 «Вакханка» (Ф-185) (Л. 5). нині зберігаються у збірці Сумського обласного художнього музею (за даними зберігача Л. Федевич на 04.08.2018 р.). У даній колекції раніше була наявна ще одна «Зима» (Ф-189), яка 23.12.1955 р. була передана до Харкова.

Щодо виконання конкретними фахівцями КМФФ якихось із вказаних скульптур, чітких даних немає. Відомо лише, що трохи менш складні речі, кшталту маснички у вигляді рака, молочника із сатирами тощо виконували нерядові формувальники-точильники, а майстер чи під-

майстер штибу Пилипа Калитенка. На 21 серпня 1842 р. у документах виробництва зазначалось, що у згаданого підмайстра при токарній майстерні багато уваги віднімав нагляд власне за токарною майстернею. Зокрема, за чистотою та міцністю речей, які вироблялися, що не залишало часу для власної роботи. Натомість тоді ж майстер більшу частину робочого часу займався у модельній майстерні скульптурною роботою, що викликало необхідність призначити кожному майстру по два підмайстри [2, арк. 47].

По відношенню до предметів цієї групи, відомих за українськими колекціями, варто зазначити, що їхнє датування обмежується хронограмою 1854 р., а не 1858 р., як свідчила О. Іванова. І це не дивно, адже з березня 1855 р. фабрика припинила випуск відбірного фаянсу – цєто напівфарфору. Кілька років скульптуру ще допродавали, оскільки покупців на експериментальні твори кшталту фігур «Плутон» («Зима») з гранітної маси, статуеток «Меркурій», оброблених фарбами у друкарській майстерні, «Вакханок» з чорною отушовкою, бракувало. Під 1858 р. відомий лишень фаянсовий посуд.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, швидше за все, ще скульптуру малих форм на КММФ випускали епізодично 1810-х рр. (прес-пап'є «Лев на п'єдесталі», «Грецькі голівки»), протягом 1830-х рр. (накладки для паперу у вигляді дога, сплячого Амура, лева; сфінкса, пластичні елементи кшталту голів Сатира, «Бюст Государя» (Миколи I), статуетку «Венера – останні дві роботи продукували до 1850-х рр.), початку 1840-х рр. («Бюст Катерини II за Ф. І. Шубіним, в інтерпретації Ж.-Д. Рашетта, фабрикувалася щонайменше від кінця 1840-х до кінця 1850-х рр.); кінця 1840-х рр. (статуетки «Вакханка»); 1851–1853 (фігури співака Рубіні – взорованої на модель французького скульптора Франсуа Прадіє, закупленої у 1840-х рр. на Імператорському фарфоровому заводі у Санкт-Петербурзі); письменників Гьоте, Грибоедова та Жуковського, членів імператорської родини – бюсти Петра I (за Е. Фальконе) міфологічних персонажів, пов'язаних із астрологією – Плутона (за О. Бертом під керівництвом Ж.-Д. Рашетта), Меркурія, Вулкана (?), папи Пія IX; «Інваліда»). Під 1853 р. проходить остання відома датована скульптура виробництва. Датування 1858 р. на скульптурі КМФФ та за архівними прейскурантами не виявлено.

1873 р. на «Бюсті Катерини II» слід вважати помилковою хронограмою, оскільки при верифікації бісквітний експонат з колекції НМУНДМ виявився датованим розмитою маркою і розмитою цифрограмою, достеменно з'ясувати час походження неможливо. При цьому у картотеці

НМУНДМ колишній зберігач фондової групи Т. Є. Сангурська зазначила дату, як 1843 р. (?), а на КМФФ бісквіт почали опановувати з 1847. Відповідно, або річ передавали з ІФЗ для зразку, або дата не відповідає часу створення предмету на КМФФ. Надто якісна проробка бюстів Катерини II і Петра I може свідчити на користь походження зазначених експонатів зі зразкового кабінету, відкритим, відповідно, лишається питання – чиїх виготовили на ІФЗ, чи на КМФФ.

Тобто, в цілому хронологія цього сегменту випуску у Межигір'ї обмежується після уважного вивчення першоджерел 1810-ми – 1853 рр. (не 1810-ми – 1870-ми, як вважала Н. Полонська-Василенко, не 1851–1853 рр. за гіпотезою А. Ферчук, не упродовж 1851–1858 рр., як гадала О. Іванова).

У тих випадках, коли існували прообрази у станковій скульптурі, їх переводили у формат малих форм модельники та пластики виробництва, деякі з яких пройшли вишкіл на Імператорському фарфоровому заводі у Санкт-Петербурзі. Після Никифора Філіпова, що був скульптором підприємства упродовж 1834–1843 рр., а скерований з ІФЗ ще 1823, як живописець із знаннями у скульптурному фасі; значний внесок у розвиток цього напрямку діяльності фабрики внесли підмайстер від 1930 р. Семен Шевченко (у штаті перебував до 1844 р., доки не був переведений у поденники), помічник майстра з виготовлення сирих речей Пилип Калитенко та підмайстер з виготовлення форм і моделей Петро Волошин, які працювали впродовж другої половини 1840-х рр. Надалі шукали скульптора та викладача ліплення форм і моделей та наглядача за модельними й токарними роботами.

Ним став скульптор Юлій Захаров, направлений на завідування скульптурною частиною з ІФЗ на КМФФ з 1851 р. (імовірно, до 1853 р. – кінця фази активного випуску скульптури). Саме на період його діяльності, коли він після тривалої перерви очолив скульптурний напрям КМФФ, і з'явилася оновлена пластика виробництва, яка нині становить значний інтерес для дослідників та колекціонерів. За матеріалами виготовлення вона поділялася на вироби з фаянсу, напівфарфорової неглазурованої (бісквіту) і глазурованої маси, теракоти, у тому числі вкритої поливою (майоліка, напівфаянс). В гранітній масі виконувалися лише експериментальні твори скульптури хімічної лабораторії (приміром, «Плутон», 1853 р.). З мармурових та інших твердих кольорових мас скульптура масовим накладом не виготовлялася, оскільки потребувала ретельної пластичної обробки, що найкраще вдавалося у більш м'яких і пластичних матеріалах, насичених каоліном, – фаянсі та фарфорі.

Типологія цього сегменту виробів КМФФ укладається в кілька

основних різновидів: кругла скульптура малих форм у весь зріст (у позах лежачи, сидячи та стоячи), бюсти, барельєфи і різноманітні накладки для паперу (прес-пап'є), а також скульптурні композиції кшталту «Лева на п'єдесталі». Стилістика цих виробів спиралася на засади класицизму та еkleктики.

Загальна кількість скульптурних виробів на КММФ можна обчислити у межах 25 одиниць, а не 15-ти, як вважалося раніше: «Лев на п'єдесталі», «Грецькі голівки», прес-пап'є «Дог», прес-пап'є «Сфінкс», барельєф Петра Великого, «Бюст Миколи I» («Бюст Государя»), «Адамова голова з кістьми», «Фігура», «Амур, що спить» («Немовля, що спить», «Купідон» або «Іоанн Хреститель»), Накладки «Козел», «Собачками»; «Бюст Катерини II», скульптури «Вулкан» (?), «Нептун», «Меркурій», «Плутон» («Зима»), «Венера»; «Бюст Жуковського», «Бюст Грибоєдова» (?), скульптура «Інвалід», «Бюст папи Пія IX», «Бюст Й.-В. Гьоте», «Бюст Петра I», «Вахханка», «Рубіні» («Одрідж» або «Кавалер»).

Література

1. Браиловский Г. Киево-Межигорская фабрика. Скульптура Зима. Автор А. Бердт // <http://kredit.be-inart.com/profile/page/12/33/public/posts?>
2. Бумаги за август // Ф. 581, оп. 1, спр. 1424. 1842 р. Рук. На 85 арк.
3. Виставка фаянсових та порцелянових виробів Києво-Межигірської фабрики: каталог. К., 1925. 16 с.: іл.
4. Документы Конторы Императорской Киево-Межигорской фаянсовой фабрики о выделанных формах и моделях алебастровых. // Ф. 581, оп. 1, спр. 621. 1831 р. Рук. На 15 арк.
5. Документы Конторы Императорской Киево-Межигорской фаянсовой фабрики о денежных расходах. // Ф. 581, оп. 1, спр. 2274/ 1851 р. Рук. На 267 арк.
6. Документы Конторы Императорской Киево-Межигорской фаянсовой фабрики о покупке соломы, глины, досок, о выдаче пособия рабочим по болезни с видами жалованья рабочих за 1852–1853 гг. // Ф. 581, оп. 1, спр. 2470. 1852–1853 рр. Рук. На 143 арк.
7. Инвентариум Императорской Киево-Межигорской фаянсовой фабрики за 1831 г. // Ф. 581, оп. 1, спр. 658. 1831 р. Рук. На 98 арк.
8. Иванова О. Межигірський експеримент (на матеріалах колекцій Музею українського народного декоративного мистецтва та Національного музею історії України) // Музейні колекції: історія, дослідження, атрибуція: зб. наук. пр. / за ред. М. Селівачова. К.: ТОВ «ХІК», 2010. С. 31–38.
9. Иванова О. Роль М. Біяшівського у формуванні колекції Межигірського фаянсу // Національний музей історії України: тематичний зб. наук. праць. К.: Фенікс, 2011. С. 132–133, 135.

10. Києво-Межигірський фаянс (з колекції Національного музею українського народного декоративного мистецтва) / упор.: Т. Нечипоренко, Н. Густіліна; вступне слово В. Завершинського; наук. ред. Л. Білоус. Харків: Раритети України, 2017. 72 с.
11. Книга, данная из Конторы Императорской Киево-Межигорской фаянсовой фабрики на записку прихода и расхода бисквитных вещей 1-го сорта // Центральний державний історичний архів в м. Києві. Ф. 581, оп. 1, спр. 2492. 1853 р. Рук. На 19 арк.
12. Книги вступу та науково-облікова картотека НМУНДМ.
13. Поднесение к Рождеству: «Античный фасон» русского императорского фарфора второй половины XVIII век: каталог выставки. СПб.: Изд-во Гос. Эрмитажа, 2012. С. 12.
14. Мусієнко П. Виписки з матеріалів ЦДІА СРСР Ленінграда про плани міст України, Києво-Межигірської фабрики і креслень будівель Київської губернії та їх майстрів Ф. Кричевського, К. Трутовського. Канцелярська книга. Рук., 2 док. // Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Ф. 990. Мусієнко Пантелеймон Никифорович, український радянський мистецтвознавець. Оп. 1. Спр. 525. 1969 р. На 54 арк.
15. Полонська-Василенко Н. Д. Нарис з історії заснування Києво-Межигірської фаянсової фабрики // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3806. Полонська-Василенко Наталія Дмитрівна (1884–1973) – історик, археолог, архівіст. Оп. 2. Спр. 3806. Б/д. На 90 арк.
16. Рашет Яков Иванович // https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D1%88%D0%B5%D1%82,_%D0%AF%D0%BA%D0%BE%D0%B2_%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.
17. Справа про передачу націоналізованого музею О. Г. Гансена в м. Сумах і Києві Головному управлінню мистецтв та національної культури. 14 лютого – 8 травня 1919 р. // Центральний державний архів Вищих органів влади та управління. Ф. 166. Народний комісаріат освіти. 10. Оп. 1, од. зб. 707. На 214 арк. Арк. 51, 60–67, 117.
18. Ферчук А. История киевских тарелок // Киевский альбом. Вып. 2. К., 2002. С. 116.
19. Ферчук А. Межигірська марка // http://www.uipv.org/i_upload/file/Antonina-Ferchuk-Ukrpatent.pdf.
20. Школьна О. Києво-Межигірська фаянсова фабрика // Школьна О. Фарфор-фаянс України: інфраструктура галузі, промислова та економічна політика, організаційно-творчі процеси. Кн. 2. Частина 1. Фарфор-фаянс України. Історія виробництва. Таблиці. Реєстр імен провідних майстрів галузі. К.: День Печати, 2013. С. 146–177.